

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A GABONAFÉLÉK ÁGAZATTÁRSÍTÁSÁNAK OPTIMALIZÁLÁSA

SELLEY FERENC dr.

A mezőgazdasági vállalatoknál – a gabonaféléken belül – a kukorica- és a kalászosgabona-termelés jövedelmezőbbé tételének egyik fontos eszköze az ágazatok egymáshoz viszonyított helyes társítása.

Az ágazattársítás ökonómiai problémáinak feltárására és számszerűsítésére lineáris programozással egzakt vizsgálatokat végeztünk. A vizsgálat céljára megszerkesztett matematikai modell 48 változót és 44 korlátozó feltételt tartalmazott. A programsorozatot egy célfüggvénnyel oldottuk meg. A célfüggvény gazdasági tartalma a jövedelem maximalizálása volt. A vizsgálat eredményét 5000 hektáros mezőgazdasági vállalat elméleti modelljén mutatjuk be.

A számítások alapján bebizonyítottuk, hogy a vállalaton belüli szélsőséges szakosítás – például a monokultúras kukoricatermelés – ökonómiai megfontolások alapján nem helyes, mert pazarló módon igényli a termeléshez szükséges erőforrásokat, s ez a termelés hatékonyságának csökkenéséhez vezet.

A gabonát – aránylag kevés élő- és holtmunka-befektetéssel – akkor termeljük jövedelmezően, ha a két nagy területű ágazat (búza, kukorica) aránya közel azonos. A gazdaságon belüli szélsőséges szakosítás sem a búza, sem a kukorica esetében nem lehet cél, mert a termelés hatékonysága lényegesen csökken. Természetesen ezeket a megállapításokat nem lehet tértől és időtől függetlenül általánosítani, mert a két fő gabonanövényünk optimális aránya még több – itt nem részletezett – tényezőtől is függ.

AZ ÁGAZATTÁRSÍTÁS ÖKONÓMIAI KÉRDÉSEI

Hazánkban kétszintű tervezés van, népgazdasági és vállalati. A népgazdasági és vállalati terveknek – a népgazdasági tervek elsődlegességén alapuló – egységet kell alkotniuk. A vállalatoknak érdekelteknek kell lenniük abban, hogy olyan tervet dolgozzanak ki, amely leginkább összhangban áll a népgazdasági célokkal, s egyben lehetővé teszi erőforrásaik optimális kihasználását és a gazdaságos termelést. A mezőgazdasági üzemek vezetői az éves és távlati tervekben bizonyos korlátok között szabadon döntenek a rendelkezésükre álló erőforrások kihasználásáról. A szántóföldi növénytermelés erőforrásainak hatékony kihasználása a vetésszerkezettől, az ágazatok méretétől és társításától függ. Az erre irányuló döntések megalapozására ma már korszerű tervezési módszerek állnak rendelkezésre.

Mivel a növénytermelés biológiai jellegű, ezért a termelt növények igényét a lehető legjobban ki kell elégíteni. Ennek feltételrendszere a növénytermelési rendszerek keretén

belül alakult ki. A termelési rendszerek lényege: a növény számára a műszaki, biológiai és emberi feltételek optimális szintű és megfelelő arányú összehangolása. A termelési rendszerek üzemszervezési követelményeit Kádár Béla (3) is elemezte és a következő megállapítást tette: „Üzemszervezési szempontból komoly gazdasági előnyt kínál a gazdaságok számára az olyan gazdasági rendszer, melyben eleve az a célkitűzés, hogy a kukorica gépsorával a kalászosok, a repce, a napraforgó, a szója és más ágazatok több száz hektáros nagyságrendben kiszolgálhatók legyenek. Így ugyanis a géprendszer rövid idő alatt amortizálódik. Ez viszont szükségessé teszi az ágazatok helyes megválasztását és méretezését.”

A fenti idézet utolsó mondatában levő megállapítást – tágabb értelemben – Csete László (2) így fogalmazta meg: „Akár a termelés növelésére, akár a jövedelem fokozására vagy a költségek csökkentésére irányul a vállalati stratégia, mindig a föld, a munkaerő és az eszközök bizonyos arányát kell megtalálni mögötte”. Ez a két idézet szorosan kapcsolódik a vizsgált téma lényegéhez, ahhoz, hogy a *gabonatermelés jövedelmezőségét nem elég ágazati szinten technológiai változtatban vizsgálni, hanem az ágazatokat optimálisan társítani kell.*

A rosszul kialakított vagy végrehajtott technológia bármilyen termelési arányok esetén is rontja a vállalati eredményt. Azonban megfelelő technológia mellett is az egyes tevékenységek helytelen volumene és aránya vállalati szinten ugyancsak jövedelemcsökkentő tényező.

A megalapozott technológia tehát önmagában kevés, mellette el kell dönteni azt is, hogy milyen termelési tevékenységet végezzünk, miből mennyit termeljünk, milyen arányban stb.

Az ágazattársítás ökonómiai problémáit az úgynevezett célrealisztikus modellel vizsgáltuk.

A célrealisztikus modellek fontos tulajdonsága, hogy alapvetően a komplex szemléletet juttatja kifejezésre (1), (6), (7).

A kukorica és a kalászos gabonák ágazattársítási problémáit mi is ezzel a korszerű matematikai módszerrel vizsgáltuk. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a technológia, illetve az ágazati szemlélet nincs mindig összhangban egy-egy ágazatcsoport, tágabb értelemben az egész vállalat érdekével. Az egyes ágazatok méretét, ezek technológiáját a vállalati összjövedelemhez való hozzájárulása határozza meg, és nem az, hogy egymáshoz viszonyítva melyik a gazdaságosabb.

A vizsgálatot egy elméleti modellen mutatjuk be. Az elméleti modell a valóságnak megfelelő, de egy bizonyos cél érdekében leegyszerűsített kép. Előnye, hogy a vizsgált problémát aránylag hűen tükrözi és matematikailag könnyen kezelhető.

AZ ELMÉLETI MODELL MEGFOGALMAZÁSA

A jövedelemszámítás érdekében minden tevékenységre az alábbi három adatot határoztuk meg:

- a termelési értéket (TÉ),
- a közvetlen termelési költséget (KTK) és
- a jövedelmet (TÉ–KTK).

A TÉ a növényeknél a termésátlag és a felvásárlási ár szorzata volt, minden egyéb tevékenységnél pedig nulla. Jövedelemnek a TÉ és a KTK különbségét tekintettük.

A közvetlen termelési költséget a tevékenységek egységnyi mennyiségére állapítottuk meg.

Kalkulációs egységnek

- a növényeknél a hektárt,
- a munkaerőnél a főt,
- a gépeknél a darabot,

– az üzemanyagnál a normálhektárt, illetve a kombájnnormálhektárt választottuk.

A költségek meghatározása – ugyanúgy, ahogy a termésátlagok megtervezése – alapvetően befolyásolja a programozás eredményét.

A kiinduló pont a technológia meghatározása és az ehhez tartozó munkaműveletek pontos számbavétele volt. Azokat a változatokat, melyek a növényeket szimbolizálták, az anyagköltségen belül a

területe
(gépek)

A m
bontot
amortiz
költség

A 1
célreali
dást ta

Az
értéke
hibrid

Eze
– c
– m
– z
– z

A vál

A

–

–

–

–

A

Búz

Búz

Ősz

Tav

Zal

Sze

Ku

Ku

Ku

A

ke

el

területarányos és a volumenarányos (termésátlag-arányos) forgóeszközöket, valamint az állóeszközök (gépek) közül az úgynevezett nem kiemelt gépek költségeit számoltuk el.

A munkabéreket differenciáltan határoztuk meg. A gépek költségeit állandó és változó költségekre bontottuk. A kiemelt gépek (traktorok, kombájnok, adapterek) egy évre jutó állandó költségét a gépek amortizációjával vettük egyenlőnek. A változó költségek közé az üzemanyagköltséget és a javítási költséget számoltuk el.

A kukorica és a búza, valamint a kukorica és a kalászosok arányának vizsgálatára szerkesztett célrealisztikus elméleti modellt programsorozat formájában oldottuk meg. A programsorozat 35 megoldást tartalmaz.

Az elméleti modell egy 5000 hektáros mezőgazdasági vállalatot reprezentál. A programsorozat diszkrét értékeit a kukorica területe a szántó százalékában, továbbá a kukoricán belül a késői éréscsoportú hibridek (a FAO-501 feletti) területének növekvő aránya határozza meg.

Ezeket a diszkrét értékeket kombináltuk még azzal, hogy a programban

- csak a kukorica és a búza, illetve
- minden növény (kukorica és kalászos) szerepelhet továbbá úgy, hogy a betakarító adapterek
- a különböző kombájnokra átszerelhetők, illetve
- a kukoricát és a kalászosokat is az ágazatra speciálisan gyártott kombájnokkal takarítjuk be.

A változók

A modellben 48 változó szerepel. Ebből:

- 31 változó a növényeket,
- 2 változó a dolgozókat,
- 13 változó a kiemelt gépeket,
- 1 változó az erőgépek üzemanyagát,
- 1 változó a kombájnok üzemanyagát szimbolizálja.

A növénytermelési változók termésátlagai az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat

A MODELLBEN SZEREPLŐ NÖVÉNYEK TERVEZETT TERMÉSÁTLAGAI

Növények	A termésátlag alakulása az elővetemény lekerülésének időfüggvényében			
	q/ha			
	e ₁	e ₂	e ₃	e ₄
Búza (étkezési)	45	43	41	—
Búza (takarmány)	45	43	41	—
Őszi árpa	40	—	—	—
Tavaszi árpa (takarmány)	35	35	32	32
Zab	25	25	25	25
Szemes cirok	40	40	36	36
Kukorica (FAO 400-asig)	55	55	50	50
Kukorica (FAO 401 – 500 közötti)	60	60	54	54
Kukorica (FAO 501-es feletti)	65	65	58	58

A korlátozó feltételek

A korlátozások első csoportja előírja, hogy az 5000 hektárból legalább 4700 hektárt szántóterületként kell hasznosítani.

A kézimunkaerő-mérleget 5, a gépmunka-mérleget szintén 5 egyenlőtlenségben fogalmaztuk meg, szem előtt tartva a kritikus időpontokat (VII. hó, IX. hó első fele, IX. hó második fele, X. hó első fele, X. hó

második fele). A kombájnmerleg kifejezésére hét egyenlőtlenségre volt szükség (VI., VII., VIII., IX. hó első fele, IX. hó második fele, X. hó első fele, X. hó második fele).

Nagyon lényeges volt a növények elő- és utóvetemény-kapcsolatának megfogalmazása a kézi és a gépi munka, valamint a kombájnmerleg szempontjából. A növények technológiáit ugyanis aszerint, hogy mi az adott kultúra előveteménye és az mikor kerül le a tábláról, négyféleképpen készítettük el, s az e_1 , e_2 , e_3 , e_4 szimbólummal fejeztük ki.

Az előveteménycsoportok pontos jelentése a következő:

e_1 = a növény előveteménye VII. 31-ig kerül le,

e_2 = a növény előveteménye X. 1-ig kerül le,

e_3 = a növény előveteménye X. 15-ig kerül le,

e_4 = a növény előveteménye X. 31-ig kerül le a tábláról.

Az elővetemények és betakarításuk időpontja nemcsak a szükséges erőforrások mennyiségére gyakorol hatást, hanem a termelés színvonalára is. A gyakorlati tapasztalatok alapján és az egzakt kísérletek eredményeit ismerve, ezt a termésátlagok tervezésénél messzemenően figyelembe vettük.

A növénytermelési dolgozókra, a traktorvezetőkre, a traktorokra, az adapterekre semmiféle kikötést nem írtunk elő. Természetesen az összefüggéseket – mint például a traktorvezetők és a traktorok, továbbá a kombájnok és az adapterek számának stb. egyezőségét – megfogalmaztuk.

A célfüggvény

A programsorozatot célfüggvény alapján oldottuk meg. A célfüggvény gazdasági tartalma a jövedelem (TE–KTK) maximalizálása volt.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A modellszámítás eredményének értékelése során kitértünk:

- a vetésszerkezet alakulására,
- a termésmennyiség alakulására,
- az erőgépszükségletre,
- a munkaerő-szükségletre,
- az álló- és forgóeszközköltségre, valamint az
- álló- és forgóeszköz együttes értékére, végül
- az 1 q termény önköltségére, illetve az 1 q termény előállításához szükséges álló- és forgóeszközértékre.

A számszerű értékelésnél az optimális értéket 1,00-nek választottuk, és ehhez viszonyítottuk a mutató többi értékét. Így az optimumtól való eltérés pontosan értékelhetővé válik.

A nyolc mutató azonos súllyal történő figyelembevételével a 20. számú program adja az optimumot. Az optimális program fontosabb jellemzőinek konkrét értékei így alakulnak:

Vetésterület		5000 hektár
ebből:		
kukorica		2750 hektár (55%)
korai	924 hektár	
középkésői	725 hektár	
késői	1101 hektár	
kalászos		2250 hektár (45%)
búza	1841 hektár	
őszi árpa	409 hektár	
Termésmennyiség		2651 vagon
Traktoregység		76,3

Dolgozó	402 fő
Állóeszközköltség	5,1 millió Ft
Forgóeszközköltség	24,1 millió Ft
Álló- és forgóeszközérték	54,6 millió Ft
1 q termény szűkített önköltsége	110 Ft/q
1 q termény forgó- + állóeszközérték-igénye	260 Ft/q

Az optimális vetésszerkezet ismeretében — egzakt számítások alapján — két nagyon fontos megállapítást tehetünk.

a) Annak ellenére, hogy az 5000 hektáros elméleti modell gabonatermelésre kiválóan alkalmas gazdaságot reprezentál, továbbá a búza területe a vetésszerkezetben 0–60%, a kukorica területe 40–100% között bármely diszkrét értéket szabadon felvehet, egyik ágazat sem érte el a felső határt, hanem közel 1:1 arányban szerepelt. Ezzel tulajdonképpen bizonyítottuk, hogy *a vállalatban belüli szélsőséges szakosítás — például a monokultúras kukoricatermelés — ökonómiailag nem helyes, mert pazarló módon igényli a termeléshez szükséges erőforrásokat, s ez a termelés hatékonyságának csökkenéséhez vezet.* Emellett az egyéb tényezők (növényvédelem, üzemszervezési problémák stb.) a monokultúra ellen szólnak.

b) Az egyes ágazatokon belül is szigorú rend és arányosság uralkodik. A 2750 hektár kukoricából például

- 33%-a korai (FAO–400-asig),
- 27%-a középkései (FAO 401–500-as közötti),

— 40%-a pedig kései (FAO 501-es feletti) éréscsoportba tartozik. Ez az arányos megoszlás, amely a program feltételrendszerének megfelelően optimális, lehetővé teszi, a folyamatos betakarítást, másrészt az őszi kalászosok vetését. A kalászosokon belül a közel 1/5 területi részesedéssel szereplő őszi árpa — a búzáénál korábbi éréssel — a betakarítógépek jobb kihasználását segíti elő.

A termésmennyiség és az előállításához szükséges erőforrások összefüggését tartalmazza a 2. táblázat.

A táblázatban szereplő optimális, valamint a legkedvezőtlenebb program értékei, az egymáshoz viszonyított arányuk szemléletesen érzékeltetik a két program minőségi eltéréseit. Az a program hozta a legrosszabb eredményt, amely a monokultúras kukoricatermelésen alapszik.

A vizsgált nyolc mutató alapján a legkedvezőtlenebbnek ítélt programban a termésmennyiség ugyan 9%-kal több, mint az optimális programban, viszont minden más mutató kedvezőtlenebbül alakul.

Az összes gabonamennyiség tehát nem reagál érzékenyen a vetésterület arányának változására, holott a vetésszerkezetben alapvető változás történt: a hagyományosnak számító kukorica–búza vetésváltásról (20. program) áttértünk a monokultúras termelésre (35. program). Ezzel a termés mennyisége 9%-kal növekedett. Ez a szerény gazdasági előny (249 vagon gabonátöbblet) azonban súlyos gazdasági áldozatot követel. A termeléshez szükséges erőforrásoknak — az optimumhoz viszonyítva — többszörösét igényli, és növekszik az önköltség is.

Ha tehát nem jövedelemcentrikusan, hanem volumencentrikusan gondolkozunk és termelünk, a hatékonyság követelményét súlyosan megsértjük. Ezt bizonyítják a következő adatok és mutatók is.

2. táblázat

**AZ OPTIMÁLIS ÉS A LEGKEDVEZŐTLENEBB (MONOKULTURÁS) PROGRAM
TERMÉSMENNYISÉGE ÉS ERŐFORRÁSIGÉNYE**

Megnevezés	Mérték- egység	Az opti- mális (20.)	A legked- vezőtle- nebb (35.)	Eltérés	
				előnyös	hátrányos
		program értéke		irányba	
Volumen	vagon index	2651 1,00	2900 1,09	249 —	— —
Traktoregység	db index	76,3 1,00	321,3 4,21	— —	245 —
Dolgozók létszáma	fő index	402 1,00	1250 3,11	— —	848 —
Állóeszközköltség	millió Ft index	5,1 1,00	11,8 2,31	— —	6,7 —
Forgóeszközköltség	millió Ft index	24,1 1,00	29,2 1,22	— —	5,1 —
Álló- és forgóeszközérték	millió Ft index	54,6 1,00	100,3 1,84	— —	45,7 —
1 q termény szűkített önköltsége	Ft/q index	100 1,00	142 1,29	— —	42 —
1 q termény álló- és forgóeszközértéke	Ft/q index	206 1,00	346 1,68	— —	140 —

Az optimális programban:

- a termésmennyiség
- a TÉ
- a KTK
- a jövedelem (TÉ-KTK)

A legkedvezőtlenebb programban:

- a termésmennyiség
- a TÉ
- a KTK
- a jövedelem (TÉ-KTK)

2651 vagon,
71,5 millió Ft,
29,2 millió Ft,
42,3 millió Ft.

2900 vagon,
74,5 millió Ft,
41,0 millió Ft,
33,5 millió Ft.

Az optimális programhoz viszonyítva a legnagyobb volument adó programban tehát a termésmennyiség 249 vagonnal, a TÉ 3 millió forinttal, a KTK 11,8 millió forinttal növekedik, a jövedelem pedig 8,8 millió forinttal lesz kevesebb.

Az elmondottakból a következő megállapításokat tehetjük:

- Az előállított többletermés nagyon drága: költsége az optimális termésmennyiség többszöröse, 110 Ft/q helyett 475 Ft/q.

- A TÉ nagyságának is van egy optimális szintje. Ez alatt kisebb a volumen, s vele együtt

a jöve
progra
TÉ jut

- A

együtt
csökke

túrás l
100 F

Az

az opt

- a

- a

- a

- a

- a

kedet

Az

kielég

eszkö

kében

A

gazda

két r

szélső

haték

Te

tani,

ténye

(1) Ba

Mezőg

ráförd

melési

melés

(5) Se

1976.

alapjá

mezőg

Авт

мичес

ничак

мизан

носит

заним

внутр

таким

a jövedelem, ha az optimumnál többet állítunk elő, csökken a hatékonyság. Az optimális programban minden 100 Ft KTK-re 245 Ft TÉ, az optimális szint felett pedig csupán 25 Ft TÉ jut. Az arány 1 : 10.

— A termésmennyiség, illetve a TÉ nagyságának a fokozásával szinte törvényszerűen együtt jár a KTK növekedése is olyképpen, hogy a jövedelem tömege és a jövedelmezőség is csökken. Az optimális program minden 100 Ft KTK-re 142 Ft jövedelem jut, a monokultúrás kukoricát tartalmazó programban — az optimális költség szint felett — minden további 100 Ft KTK befektetés 75 Ft jövedelemcsökkenéssel jár.

Az érték—költség—jövedelem összefüggéseken túlmenően érdemes még megemlíteni, hogy az optimális programhoz viszonyítva

- a traktoregység 321%-kal,
- a dolgozói létszám 211%-kal,
- az állóeszköz-költség 131%-kal,
- a forgóeszköz-költség 22%-kal,
- az álló- és forgóeszközérték 84%-kal,
- az 1 q termény szűkített önköltsége 29%-kal,
- az 1 q termény előállításához szükséges álló- és forgóeszközérték-igény 68%-kal növekedett.

Az erőforrásigények ilyen mértékű növekedését két alapvető ok miatt sem lehet kielégíteni. Egyrészt a dolgozók létszámát *nem lehet*, másrészt a termeléshez szükséges eszközöket ökonómiaiilag *nem szabad* megkészszeretni 9%-os termésmennyiség-növelés érdekében.

A programsorozat alapján tehát egyértelműen megállapítható, hogy jövedelmezően, gazdaságosan, aránylag kevés élő- és holtmunka-befektetéssel akkor termeljük a gabonát, ha a két nagy területű ágazat (búza, kukorica) aránya közel azonos. A gazdaságon belüli szélsőséges szakosítás sem a búza, sem a kukorica esetében nem lehet cél, mert a termelés hatékonysága lényegesen csökken.

Természetesen ezeket a megállapításokat nem lehet tértől és időtől függetlenül általánosítani, mert két fő gabonanövényünk optimális aránya még több, itt nem részletezett tényezőtől is függ.

IRODALOM

- (1) Balla S. — Tóth J.: A célrealisztikus lineáris programozási modell gyakorlati alkalmazásának módszere. Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet, Gödöllő, Időszaki tájékoztató, 1974. 1. sz. — (2) Csete L.: A ráfordítások hatékonysága a mezőgazdaságban. Gazdálkodás, 1970. 11. sz. — (3) Kádár B.: A növénytermelési rendszerek üzemszervezési konzekvenciái. Gazdálkodás, 1974. 4. sz. — (4) Selley E.: A gabonatermelés célszerű területi elhelyezése lineáris és hiperbolikus programozás alapján. MTA pályázat, 1976. — (5) Selley F.: A gabonatermés jövedelmezősége növelésének dinamikus vizsgálata. Kandidátusi értekezés, 1976. — (6) Tóth J.: A mezőgazdasági vállalatok tervezése célrealisztikus lineáris programozási modell alapján. Vezetés, 1972. 2. sz. — (7) Tóth J.: A termelési tényezők felhasználásának optimalizálása a mezőgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973.

Автор производил исследования с помощью линейного программирования для выяснения экономических проблем координации отраслей. Математическая модель содержала 48 переменных и 44 ограничивающих условий. Экономическим содержанием целевой функции программной серии являлась максимизация дохода. Вычисления доказывали, что производство зерновых является рентабельным — при отнесении низкой затрате живого и овеществленного труда — тогда, если удельный вес обеих отраслей, занимающих большие посевные площади (пшеницы и кукурузы) одинаков. Крайняя специализация внутри одного хозяйства не может быть целесообразным в случае ни одного из двух растений, потому что таким образом уменьшается эффективность производства.

Der Verfasser hat die Daten der Fleischrindhaltung von 5 Betrieben für die Jahre 1975 und 1976 gesammelt und verarbeitet. Er hat festgestellt, dass sich die Technologie der Produktion noch nicht völlig herausgebildet hat. Die Betriebe verwenden wenig Nebenprodukte und viel Krafffutter. Die Fütterungskosten sind hoch. Die Fleischrindhaltung kann die hohen Fütterungs- und Investitionskosten nicht tragen. Die Erträge können und sollen sowohl die Hauptprodukte als auch die Nebenprodukte betreffend erhöht werden. Das ist auch für die Verbesserung der Effektivität des Zweiges erwünscht.

The author made examinations with linear programming in order to explore the economical problems of inter-enterprise adjustment. The mathematical model contained 48 variables and 44 limitative conditions. The economical content of objective function of programme-series was the maximization of income. The calculations demonstrate, that the cereal production — with relatively low utilization of live and stored-up labour — is profitable in the case, when the shares of the two enterprises of large area (wheat, maize) are equal. The extreme specialization within one farm for one of these plants cannot be aimed, because in this case the production's efficiency will be decreased.

Oszták kisállattenyésztési kiállítás¹

A kiállítás, amely a bírálattal együtt 8 napig tartott, az egész európai nyúltenyésztés tanulmányozását lehetővé tette. Minden egyes nyúl a gazdájával együtt szerepelt a kiállítás katalógusában és így módunk volt összehasonlítani, hogy a magyar nyúltenyésztés hol áll és mit kell tennünk. Megállapítottuk, hogy az új-zélandi és kaliforniai fajtával a magyarok a legjobbak, azzal is, amit a jelenlegi nagyüzemeink tenyésztési lehetőségei nyújtanak. Színes fajtával különösen az oszták, nyugatnémet, francia és holland kistenyésztők szerepeltek. Egyébként a 13 000 nyulból az utóbbi négy ország állított ki 6000 db-ot.

A kiállítás előtt és után Grazban, Villachban, Klagenfurtban azokat a kistenyésztőket meglátogattuk, akik a legjobbak voltak. Megállapítottuk azt is, hogy bár elég jónak mondható a színes fajtájú Bécsi kék, Német nagy, Ezüst csincsilla és egyéb fajták, azonban olyan részletes tenyésztési munkát, mint mi — különösen a szaporulatra, a jó vágó kistermelésre — nem tudnak végezni, mert egyes tenyészetekben 15, maximálisan 40 db anyanyulat találtunk. Ezek az állatok sohasem versenyképesek a Gödöllői Kisállattenyésztési Kutató Intézetben tartott 1200 db elit nyúlal, a Bikali Állami Gazdaságban tartott 6000 db tiszta vonallal és újabban a Dunavarsányi Petőfi Mgtsz-ben tartott 8000 db új-zélandi tenyészanyaggal.

Baromfiban érdekes volt a különböző törpe típusú állatok kiállítása. Itt hasznos tapasztalatokat szereztünk olyan területen, hogy mindazokat a tenyésztőket meglátogattuk a kiállításon, akik számításba jöhetnek vásárlás céljából a kutatóintézet nemesítői alapanyagának bővítésére.

¹ Megjelent a MÉM Nemzetközi Tájékoztató 1978. 4. számában.

Állami és magántulajdonban lévő nagybirtokok szerepe a növény-nemesítésben

1863-ban Európában Anglia (1819), Németország (1849), Franciaország (1850), Oroszország (1861) foglalkozott gyakorlati nemesítéssel, ezt követően indult meg Magyarországon is a növény-nemesítés. 1920-ban 10 tudományos szakintézetben, 31 uradalomban, gazdaságban folyt növény-nemesítés. Grábner Emil 1920-ban úgy értékelte az addig eltelt időszak eredményeit, hogy búzából és kukoricából a nemesített vetőmag rendelkezésre áll és a közeljövőben forgalomba hoznak zab, őszi és tavaszi árpa, tavaszi búza, részben honi nemesítésű rozsfajták vetőmagját. A takarmány és cukorrépánál, burgonyánál, fűféléknél, konyhakerti növényeknél viszont külföldi vetőmag behozatala szükséges, de folyamatban van valamennyi fontosabb kapás-, olajos-, takarmány- és konyhakerti növény nemesítése.

A fenti időszak alatt egyes gazdaságokban, uradalomban különálló növény-nemesítő üzemek alakultak, amelyek az ország több vidékén anyatelepeken végezték a nemesítést, szaporítótelepeken az új fajták kipróbálását, s a megfelelőekből a vetőmagszaporítást. Az új fajták kipróbálása és tapasztalataik közlése terén Grábner különösen értékesnek tartotta a közép- és nagybirtokok működését, amelyeknek tapasztalatai alapján vidékenként a legmegfelelőbb fajták elterjesztése lehetővé vált.

A század első felében létesült kisebb-nagyobb nemesítő telepek közül a két világháború között több megszűnt, helyüket különböző társulati formák, részvénytársaságok, termelői egyesületek, szövetségek vették át.

1938-ban az országban 32 növény-nemesítő üzem működött, amelyek közül 3 állami, 29 magánkézben volt. 1945-ig 52 üzem közül 43 volt magán- és 9 állami tulajdonban.

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI TERMÉKEINK
KIVITELÉNEK GAZDASÁGOSSÁGI KÉRDÉSEI

ÉLIÁS ANDRÁS dr. – SEBŐK EMILIA dr.

A legutóbbi években a világpiac kedvezőtlen hatásait, amelyek főként az árváltozásoknak a külkereskedelmi – ezen keresztül elsősorban a nem rubelelszámolású fizetési – mérlegünk alakulásában mutatkoztak meg, csak a termelési struktúra erőteljes, a világpiac értékítéletét fokozottan figyelembe vevő korszerűsítésével lehet ellensúlyozni. A népgazdasági szerkezet korszerűsítése viszont szorosan kapcsolódik gazdaságossági megfontolásokhoz, szűkös erőforrásaink minél jövedelmezőbb felhasználásához.

Mindez ismételten ráirányította a figyelmet az exportgazdaságossági számításokra.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar exportgazdaságossági vizsgálatának különös fontosságot ad, hogy bár dollárrelációban részesedésük kissé csökken a kivitelben (1977-ben körülbelül 34%), de továbbra is stabil devizaszerző ágazatok. A világ jelenlegi élelmezési helyzetét látva, a jövőben is azok lehetnek. A magyar élelmiszerelexport körülbelül 400-féle terméket ölel fel jelenleg, tehát megvan rá a mód, hogy a piac igényeit és a gazdaságossági szempontokat együttesen figyelembe véve, csupán a kivitel termékösszetételének módosításával a mezőgazdaság és élelmiszeripar egyre több devizát hozzon.

AZ EXPORTGAZDASÁGOSSÁG VIZSGÁLATÁNAK PROBLÉMAKÖRE

Az exportgazdaságosság mérésére jelenleg különböző típusú *devizakitermelési mutatókat* használnak. Ezek a Ft/Rbl, illetve Ft/\$ típusú mutatók különböző aggregáltsági fokon számíthatók (termék, termékcsoporthoz, vállalat, ágazat, népgazdaság összesen).

A devizakitermelési mutatók különböző típusú számításai eltérő eredményeket hoznak attól függően, hogy mit vesznek figyelembe az export költségei, illetve bevételei szempontjából:

– A külkereskedelmi vállalatok a saját számlás értékesítésnél a *belföldi szerződéses árat*, egyébként pedig a termelő partner által közölt termelői árat veszik figyelembe a költség oldalon. Ehhez még hozzáadják a külkereskedelmi árrést és a szállítási költséget. Majd az így kiszámított összes költséget állítják szembe a határparitáson, devizában mért eladási árral.

– A Külkereskedelmi Minisztérium számításaiban igen fontos helyet foglal el az *úgynevezett belföldi értékes devizakitermelési mutató*. Ennél a mutatónál az exportszállítmányok belföldi értékét az illető export tényleges határparitáson mért deviza árbevételével vetik egybe.

– Több helyen is alkalmazzák az *úgynevezett forintkibocsátási mutatót*, amely azt jelzi,

hogy az állam mennyit fizet az exportőrnek egységnyi deviza megszerzéséért. A határparitáson vett devizaértéket beszorozzák a deviza érvényes kereskedelmi árfolyamával, ehhez hozzáadják az exporttámogatás forintösszegét (az állami visszatérítés és a kereskedelempolitikai alapból nyújtott támogatás összegét), illetve levonják a termelési adót.

— Az élelmiszeripari trösztök mérlegeiben *elszámoló árakon számított devizakitermelési mutatók* szerepelnek, amelyek a ráfordításoldalon a tröszt által a vállalatainak, illetve vállalatai által a mezőgazdasági termelőnek fizetett (elszámolt) árak szerepelnek. Mivel ezek az elszámoló árak erősen változnak, az adott év preferált termékeinek exportjától függenek, realitásuk és összehasonlíthatóságuk is problémás.

A felsorolt és a gyakorlatban általánosan használatos devizakitermelési mutatók mind a határparitáson számolt devizaárbevétel állítják szembe valamilyen hazai ráfordítással. A gazdálkodás és az irányítás mindennapi gyakorlatából szinte teljesen eltűnt az úgynevezett nettó devizakitermelési mutató, ahol a termék előállításához felhasznált import költségeivel csökkentett tiszta devizabevétel szerepel az eredmény oldalon.

A felsoroltakon túl még ismeretesebb az *ágazati kapcsolati mérlegek* (ÁKM) felhasználásával számított *közvetlen és halmozott* rubel- és dollárkitermelési mutatók. Használatuk ma még nem széles körű, de az ez irányú számításokat nagy érdeklődés kíséri.

A számítási módszerek sokféleségéből adódik, hogy a különböző helyeken számolt devizakitermelési mutatókat eltérő tartalmuk miatt igen nehéz, szinte lehetetlen összehasonlítni.

E széles körben alkalmazott exportgazdaságossági mérőszámokkal kapcsolatos alapprobléma, hogy jellegükből adódóan érzékenyen reagálnak minden hazai vagy külpiazi ármozgásra. Ha tartós árváltozásról van szó, akár a termelési ráfordítások, akár a termék értékesítése terén, akkor a devizakitermelési mutató nem veszi el orientáló szerepét, a kialakult helyzethez lehet alkalmazkodni. A gyorsan változó, a piaci spekulációk miatt nagymértékben ingadozó árak viszont megzavarják a devizakitermelés értékelését is. Természetesen ilyen problémák főként anem rubelelszámolású kivittel kapcsolatban merülnek fel.

A devizakitermelési mutató alakulását nemcsak az ármozgások, de a fennálló érvényes hazai árakban realizálódó tiszta jövedelem is befolyásolja. Gazdaságosabbnak tűnhet ezért az olyan termék kivitele, ahol a hazai árban megtestesülő jövedelemhányad alacsony, és kizárólag a hazai árat tekintjük exportráfordításnak.

Az exportgazdaságosság mérése a Ft/Rbl és a Ft/\$ típusú mutatóval két oldalról javítható, a termelő részéről a költségek csökkentésével, a ráfordításokkal való takarékoskossággal, a külkereskedelem oldaláról pedig a jobb piaci és ármunkával. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében azonban ez a két szféra — az AGRÁRIA-BÁBOLNA-t és a Hűtőipart kivéve — szervezetenként különálló, tehát a vállalatok csak a mutatók egyik oldalára tudnak közvetlenül hatni.

A devizakitermelési mutató alkalmazásával kapcsolatos probléma, hogy elsősorban irányítói, minisztériumi és trösztői szinten használatos, és főként ár, nem pedig költségápolon számítják.

A termelővállalatok számára a devizakitermelési mutató alakulása többnyire közömbös, mivel legtöbbször meghatározott elszámoló árat kapnak termékeikért. Így a devizakitermelési mutató alakulása nem befolyásolja a vállalati döntéseket, a kitermelési szint javítása csak áttételesen válik vállalati érdeké. Csak a saját exportjogú vállalatok helyzete más, mivel közvetlenül érzékelik a külpiazi ármozgásokat, így a devizakitermelés alakulását is.

A termelővállalatok azonban nemcsak értékesítési oldalról vannak elszigetelve a piaci áringadozásoktól, hiszen a termeléshez felhasznált importanyagok, eszközök áralakulását csak a rögzített termelői árak változása jelzi. A külpiazi ármozgást hosszú ideig az állami

költségvetés közömbösítette, csak a legutóbbi években hárul a vállalatokra az áremelkedések-
ből adódó terhek egy része.

Ha viszont az importanyagok, eszközök áremelkedésének hatását a költségvetés nem engedi teljes mértékben továbbgyűrűzni, a belföldi árakban jelentkező és a vállalati devizakitermelésnél számításba vett ráfordítások alacsonyabbak a tényleges népgazdasági ráfordításoknál.

Az exporttermeléshez felhasznált importanyagok és berendezések aránya azonban állandóan emelkedik, és a továbbiakban sem számíthatunk e növekedés lényeges lassulására. Fontos tehát figyelemmel kísérni, hogy mennyi importanyag-felhasználás merült fel egy-egy exporttermék vagy az összes ágazati export előállításának során.

A mezőgazdasági termékek közül elsősorban a nagy fehérjetakarmány-igényű állattenyésztési ágazatok importszükségletére irányul a figyelem.

Az eddig említett problémák valamennyi szintre számított devizakitermelési mutatóra érvényesek. Ha a mutatót viszont nem termékekre, hanem összevont nagyobb egységekre számítjuk, alakulását, viselkedését az adott időszak exportszerkezete is erősen befolyásolja. A kivitel összetételének kis mértékű változása is lényeges módosulást okozhat a devizakitermelési mutató szintjében.

Ezek a számítások általában alkalmasak arra, hogy az operatív irányítás számára elsősorban a ténybeli folyamatok felmérése alapján érzékeltessék, hogy mennyibe került a hazai árszinten egy rubel vagy egy dollár megszerzése. Nem alkalmasak viszont annak megválaszolására, hogy mit érdemes exportcélra fejleszteni, mert a mutatók alakulását jelentősen befolyásolja a hazai árrendszer, a kialakult és a nemzetközitől eltérő árárányok, a vizsgált időszak exportstruktúrája.

A devizakitermelési számítások a mezőgazdaság és az élelmiszeripar más ágazatokhoz való hasonlításában is csak korlátozottan használhatók, mivel az élelmiszer-termelés árkalkulációja és az állami támogatás különböző – áron kívüli – formái eltérőek a népgazdaság más termelőágazataihoz képest.

Árszorzó, kereskedelmi árfolyam

A népgazdasági átlagos devizakitermelési mutatóhoz kapcsolódik az úgynevezett árszorzó, illetve a devizák kereskedelmi árfolyama, ezen keresztül a termékek exportjával kapcsolatos visszatérítés és lefölözés rendszere. Az árszorzó és a kereskedelmi árfolyam a devizakitermelés átlagos költség szintjét jelzi, vagyis, hogy a bázisidőszakban az egységnyi deviza kitermeléséhez népgazdasági átlagban mennyi – forintban kifejezett – ráfordításra volt szükség.

Az árszorzó, illetve a kereskedelmi árfolyam nagyságát azonban befolyásolja az adott időszak exportstruktúrája és árviszonyai.

Az egységes árszorzó, árfolyam – a bázisidőszak exportszerkezetének és árárányainak döntő szerepe mellett – a következők miatt sem tekinthető valódi exportgazdaságossági mutatónak:

(1.) Szigorú közgazdasági szempontok szerint azt a kivitelt tekinthetnénk gazdaságosnak, ahol a termék előállításához felhasznált hazai eleven és holt munka maradéktalanul megtérül az árban. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy ez minden átlagos vagy annál jobb devizakitermelésű termék exportjánál fennáll.

Előfordulhat, hogy bizonyos, a népgazdasági átlagnál kedvezőtlenebb devizakitermelésű, „gazdaságtalan” termékért olyan importhoz jutunk, amelynek hazai előállításával jóval nagyobb lenne a veszteség, vagy nem is lehet itthon előállítani.

(2.) A szocialista országokkal folytatott külkereskedelmi forgalom rögzített árai sok esetben — különösen korábban, 1975-ig, a világpiaci árakon alapuló csúszó árbázis bevezetéséig — kölcsönös megegyezéseken, esetenként kompromisszumokon vagy konstrukciós üzletkötéseken alapulnak. Az így kialakuló áraránytalanságok kétségessé teszik a kereskedelmi árfolyam gazdaságossági mérce jellegét.

Állami visszatérítés

Az egyes népgazdasági ágazatok vagy ágazaton belül egyes termékcsoportok vagy termékek tényleges devizakitermelési mutatója természetesen szóródik a népgazdasági átlag körül. Azok az ágazatok vagy vállalatok, amelyek a népgazdasági átlagnál kedvezőtlenebb, vagyis magasabb költségfelhasználással állítják elő exporttermékeiket, csak akkor tartják fenn ezt a termelést, ha az ebből eredő veszteséget az állami visszatérítés rendszere fedezi. Ez az a közgazdasági szabályozó eszköz, amellyel a tartósan hátrányos, de népgazdasági érdekből az adott időszakban nem nélkülözhető exporttevékenységet is fenn lehet tartani.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az úgynevezett gazdaságos, tehát állami visszatérítés nélküli külpiazi értékesítés követelménye és az értékesíthetőség nem mindig esik egybe. Az értékesítési lehetőség korlátai mindkét relációban behatárolhatják a gazdaságosnak tekintett termékek kivételét.

Bizonyos mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitele az esetenként jelentkező termékfeleslegek levezetésére szolgál, és ilyenkor is felmerülhet az állami támogatás igénye. Ennek ellenére ugyanis javítja a kapacitások kihasználását és ezzel az iparági gazdaságosságot (például a konzerv-, a hűtő- vagy a baromfifeldolgozó iparban).

Az állami visszatérítés mértékének megállapítására a kiindulási alap jelenleg a szakágazati átlagos devizakitermelési mutató. Az egységes mértékű visszatérítés az export hatékonyságának javítására, a gazdaságosabb termékszerkezet kialakítására ösztönzi a vállalatokat. Az egységes ágazati visszatérítési rendszer segítségével a gazdaságosabb exportáló vállalatok az odaítélt állami visszatérítésből nagyobb jövedelemhez, gyorsabb fejlesztési lehetőségekhez jutnak. Mindez végső fokon az egységnyi devizakitermelés javulását eredményezheti.

Az állami visszatérítés mértéke sem lehet azonban az exportgazdaságosság megítélésének egyetlen tényezője, hiszen

- az exporttámogatás nagysága árrendszerünk torzításai miatt nem a hazai ráfordítások és a nemzetközi árszint közötti különbséget jelzi,

- ellentmondás van a hazai és a külső piaci árak rugalmassága között. Sok terméknek rögzített termelői ára van, és a szocialista export árai is rugalmatlanabbak, mint a tőkés exporté,

- a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek termelésének és exportjának támogatása világjelenség. A Közös Piac gazdálkodásának alapvető tényezője például az élelmiszer-termelés kiterjedt állami támogatása.

Kizárólag a támogatási igényből azért sem szabad messzemenő következtetéseket levonni, mert az csak az adott időszak exportjára, az akkori mértékére vonatkozik. Egy-egy ágazat kivételének — éppen az alacsony támogatási szint miatt — fokozása sok esetben a népgazdasági fajlagos támogatási igény növekedésével járt, mert az adott ágazat jó minőségű, jó áron értékesíthető terméket csak korlátozott tömegben tudott előállítani. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar támogatott exportja viszont tartósan piacképes, a devizasükséglet megszerzésének biztos pontja.

Az e
az áru
határpa

Az i
egysége
azért n
tényleg

A b
latban
költség
devizas
mutató

Doll
jobb le
a dollá
javulás

A m
melési
kereske
mutató
mint a

Az
szóród

Az
közga
termel

Ru
1971.

Az
tartós
utóbb
szerző
szerep
Mi

ágazat
1975-

A
termé
közös
forgal
sorren
rends

AZ EXPORTGAZDASÁGOSSÁGI SZÁMÍTÁSOK, ADATOK ELEMZÉSE

Az exporttermékek belföldi értéke alapján számított devizakitermelési mutató képzésénél az áru belföldi árát egy előírt kalkulációs séma alapján állapítják meg és ezt a tényleges, határparitáson elért deviza-árbevételrel vetik egybe.

Az ily módon számított devizakitermelési mutatók előnye az összehasonlíthatóság, mivel egységes kalkulációs séma szerint készítik el a vállalatok. Hátrányuk viszont, hogy ezekben azért mégsem a valóságos, az egyes ágazatok, vállalatok sajátos feltételei által kialakított tényleges költségek tükröződnek.

A belföldi értékes dollárkitermelési mutatók azt jelzik, hogy a rubelelszámolású viszonylatban a mezőgazdaság az elmúlt években – kivétel 1976 – a népgazdasági átlag alatti költségsszinttel, az élelmiszeripar pedig az átlagos kitermelés és egyúttal az érvényes devizasorzó feletti ráfordítással szerzi meg a rubelt. Az élelmiszeripar rubelkitermelési mutatója azonban sokat javult, elsősorban a szerződéses árak emelkedése miatt.

Dollárviszonylatban viszont az élelmiszeripar dollárkitermelési mutatója is lényegesen jobb lett 1975–1976-ban a korábbinál, illetve a népgazdasági átlagnál. Ennek oka elsősorban a dollár kereskedelmi árfolyamának csökkenése és kisebb mértékben az értékesítési árak javulása.

A mezőgazdasági termékek exportgazdaságossága 1975-ig jelentősen javult, devizakitermelési mutatója az emelkedő értékesítési árak hatására gyorsabban csökkent, mint a dollár kereskedelmi árfolyama. Ennek következtében a mezőgazdasági ágazatok devizakitermelési mutatója 1971-ben például 3, 1975-ben 6,7 és 1976-ban pedig 6,9 Ft-tal volt alacsonyabb, mint a népgazdasági átlag.

AZ ÉLELMISZERIPAR IPARÁGAINAK DEVIZAKITERMELÉSE

Az élelmiszeriparban az egyes iparágak devizakitermelési szintje jelentős mértékben szóródik az élelmiszeripari, illetve a népgazdasági átlaghoz képest.

Az élelmiszeriparban azonban sok tekintetben a többi iparágtól eltérő termelési és közgazdasági feltételek (főként az árképzés rendszerében) vannak, ezért az egyes élelmiszertermelő szakágazatok devizakitermelési mutatóit az élelmiszeripari átlaghoz viszonyítjuk.

Rubelviszonylatban változatlan szorzó mellett az élelmiszeripar kitermelési szintje az 1971. évről 1975-re rubelenként 4 Ft-tal csökkent.

Az átlagnál lényegesen jobb volt 1971-ben a boripar, az átlagnál rosszabb volt a tartósítóiipar és a szeszipar devizakitermelési szintje. 1975-re az átlagnál jobb lett a két utóbbi, míg rosszabb lett a boripar devizakitermelése. Ezekben a változásokban egyrészt a szerződéses árak módosítása és a hazai termelési költségek alakulása játszotta a meghatározó szerepet.

Mind a rubel-, mind a dollárkitermelési mutatókra igaz, hogy 1971-ben az élelmiszeripari ágazatok közötti eltérés jóval nagyobb mértékű volt a szorzótól felfelé és lefelé, mint 1975-ben, illetve 1976-ban. A kitermelési szintek közeledtek egymáshoz és az átlaghoz.

A szocialista külkereskedelmi árak 1972. és 1975. évi módosítása, az importból beszerzett termelési eszközök költsége egy részének szakaszos begyűrűztetése a termelői árakba, a közöspiaci értékesítési árak jelentős emelkedése, majd visszaesése alapvetően befolyásolta a forgalom és az exportszerkezet alakulását, egyes ágazatok devizakitermelési szintjének sorrendjét. A különböző tényezők hatásának részelemenkénti mérése ebben a számítási rendszerben nem oldható meg.

Az élelmiszeripar legfontosabb ágazatai a dollárelszámolású exportban a *hús-, a baromfi-, a tartósító- és növényolajipar*. Alapvetően változott 1971 és 1976 között a húsipar helyzete. 1971-ben még az átlagnál jobb volt a kitermelési szintje, 1975-ben és 1976-ban pedig nem haladta meg az átlagot. Időközben ugyanis legfontosabb húsipari exporttermékeink (a vágómarha és a különféle marhahúsok) Közös Piacra történő exportja szinte lehetetlenné vált, illetve a bevezető kis mennyiség ára jelentősen alatta maradt a korábbinak. A megváltozott piaci helyzetben a vágómarha- és marhahúsárak is alacsonyabbak lettek a korábbi tőkespiaci áraknál. Lényegesen az iparági átlag alatt volt ugyanakkor a téliszalámi, a kolbászfélék, a dobozott sonka és 1976-ban a vágósertés és szalonnás félsertés devizakitermelési szintje.

Tartósan az élelmiszeripari átlagot meghaladó, de csökkenő költségekkel termelte ki a dollárt a másik két nagy ágazat, a *baromfi- és a tartósítóipar*. Gazdaságosságuk viszont 1975-re lényegesen javult termékeik árának emelkedésével párhuzamosan. A baromfiipar átlagos devizakitermelési mutatója 1976-ban tovább csökkent.

Az élelmiszeripari, de más népgazdasági devizakitermelési szinthez képest is igen kedvezően alakult a dollárelszámolású kivitelünkben növekvő arányt képviselő növényolajipar, valamint a gabona- és malomipar exportja.

Tehát a fenti termékek exportja részarányának emelkedése szoros kapcsolatban volt az exportszerkezet kedvező irányú változásával.

Az állami visszatérítéssel kapcsolatos mutatók elemzése

Az exporttal kapcsolatos vállalati veszteség finanszírozása, vagy a magasabb nyereség elvonása a IV. ötéves terv időszakában évenként változó mértékben ment végbe. Az V. középtávú tervidőszak kezdetén kidolgozott állami visszatérítési, illetve elvonási kulcsok csak 1978. január 1-ig voltak érvényesek, tehát csak a tervidőszak első két évében nem volt ingadozás. A javuló devizakitermelési szint valóban indokoltá teszi a támogatási kulcsok csökkentését, a romló feltételek mellett az erősebben ösztönözni kívánt termékek exportjának emelését. Félő azonban, hogy bonyolult támogatási rendszerünkben ezek a módosítások nem érik el a várt exportorientáló hatást.

Az állami visszatérítés 1976. évi alakulásának mutatói tehát reálisan nem hasonlíthatók össze az előző évek adataival, mert 1976. január 1-től alapvetően megváltoztak az egyéb közgazdasági szabályozók is. Ezek közül mindenekelőtt az árszorzők csökkenését kell kiemelni. A belföldi termelői árrendezés miatt bekövetkezett 4,6%-os termelői árszínvonal-növekedés emelte a devizakitermelés szintjét. E speciális tényezők mellett természetesen azóta is befolyásolták az állami visszatérítés igénybevételének mértékét a devizaárak és az exportszerkezet alakulása.

Az állami visszatérítés súlya a mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazatok exportbevételéből mindkét relációban *nőtt* 1975-ről 1976-ra. Ebben sokkal inkább a hazai termelőiár-emelésnek és a tőkés piacokon bekövetkezett áresésnek, mint a rubel és a dollár kereskedelmi árfolyama csökkenésének volt szerepe.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar támogatásigénye a szocialista export esetében jóval magasabb, mint az összes kivitelében. Dollárelrelációban viszont fordított a helyzet. Az élelmiszerek tőkés relációba történő kivitele jóval kisebb arányú állami támogatást vesz igénybe, mint az összes tőkés irányú export. Ez még akkor is szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy a dollárviszonylatú exportstruktúra jelentősen eltér a rubelviszonylatától. Dollárviszonylatú élelmiszer-kivitelünkben magasabb a biológiai értékesebb és a feldolgozott termékek aránya.

A népgazdaság különböző ágazatai közül rubelviszonylatban nagyobb részt nyereséges exportot bonyolított le 1976-ban a *gépgyártás és a vegyipar*. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink kivitelének közel $\frac{3}{4}$ része támogatással bonyolódik.

A dollárviszonylatú nyereséges ágazati kivitel pedig a *kohászat és a mezőgazdaság* esetében a legnagyobb arányú. Nem rossz ez az arány az élelmiszeripar esetében sem (23,3%).

Lefölözés, vagyis az export révén keletkező plusz nyereség termelési adó formájában történő elvonása a rubelviszonylatú exportnál 1976-ban több esetben is előfordult, így többek között a szeszipar egyes termékeinél is. Dollárviszonylatban viszont csupán egy-két erdőgazdálkodási termék esetében alkalmaztak exportlefölözést.

Az 1976–1977-ben érvényesített, valamint az 1978. január 1-től alkalmazott állami visszatérítési kulcsok kialakításában több tényező játszott szerepet. Ezek közül a legfontosabbak: az adott termék, termékcsoport jövedelmezőségi szintje, az értékesítési irányok szerinti forgalom befolyásolása. Egyes termékek (például borok, konzervek, alma) jobban értékesülnek a szocialista piacon, mint a tőkés viszonylatban, mások (például vágott baromfifélék) ára viszont éppen a rubel elszámolású piacokon marad el inkább az előállítási költségektől. Ezeknél a termékeknél az ár- és költségviszonyok befolyásolják döntően az állami visszatérítés mértékét. A vágómarha és a marhahús dollárelszámolású exportjának támogatását a devizakitermelés volumenének fenntartása motiválja. Amíg a Közös Piac vágómarha- és marhahús-beviteli tilalma nem lazul lényegesen, addig nem várható e termékek világpiaci árának lényeges emelkedése. A mélyhűtött termékek viszont továbbra is keresettek, piacképesek minden relációban, ezért a támogatás csak a nem rubelviszonylatú eladást preferálja.

Az egyes termékek exportjára megállapított állami visszatérítés mértékén túl annak változásáról is szólnunk kell. Az 1978. január 1-től érvényes változtatás lényege a feltételek szigorítása, vagyis a visszatérítés megszüntetése vagy az állami támogatás mérséklése.

Ellenkező irányú változtatás csupán két helyen történt. A konzervek és a friss zöldség-, gyümölcsfélék nem rubelelszámolású exportjának támogatása emelkedett. Az árualap növekményének nem rubelelszámolású piacokon való elhelyezését tehát a korábbinál erősebben preferálja a szabályozó rendszer.

A mezőgazdasági termékek közül egy sincs, amelynek exportja után termelési adót kellene fizetni. Az élelmiszeripar ágazatai közül viszont adóköteles a szesz-, a dohány- és az édesipar rubelviszonylatú kivitele.

Az állami visszatérítési kulcsok tehát nem kizárólagosan az export jövedelmezőségétől függenek, abban a külkereskedelem-politikai, gazdaságossági megfontolások is szerepet kapnak, mindenekelőtt a termékek exportjának a jobban jövedelmező reláció felé orientálása.

*

Összefoglalalásként megállapítható, hogy a jelenleg használatos exportgazdaságossági mutatók nagyon sok problémát, torzító elemet tartalmaznak. Legnagyobb és közös problémájuk, hogy a devizaszerzés ráfordítás oldalán nem költség, hanem valamilyen valós vagy kalkulált hazai ár szerepel. Sokat javítana a gazdasági tisztánlátáson, a döntések megalapozásában, ha ár helyett a vállalati költségek kapnának helyet a devizakitermelési mutatók számlálójában. Ezzel azonban még mindig nem jutnánk el a népgazdasági szemléletű exportgazdaságossághoz, hiszen a költségek számbavétele ez esetben is vállalati szemléletű, amit a különböző pénzügyi hidak még ma is eltérítenek a tényleges, népgazdasági ráfordítástól.

Az exportgazdaságosság mutatóinál azonban jelenleg hozamunként többnyire az eladási ár, ráfordításként pedig a hazai ár szerepel. Az eladási ár befolyásolására természetesen csak korlátozottan, az érvényes világpiaci ár környezetében van módja a magyar külkereskedelemnek. A világpiaci árak viszont egyik évről, hónapról, sőt néha napról a másikra sokat változhatnak. Szocialista piacon lassabban, a világpiaci árak alakulását tompítottan jelezve változnak a szerződéses árak.

Ráfordítási vagy a hazai ár oldaláról azonban más a helyzet. A különböző ágazatok termékeinek exportgazdaságosságát az teszi majdnem összehasonlíthatatlanná, hogy eltérő az árkalkulációs séma, mindenekelőtt a termékek árában érvényesíthető tiszta jövedelem százaléka. Ugyancsak a ráfordítások felől jelentkező torzító tényező, hogy a termékek előállításához felhasznált termelőeszközök állami támogatása más-más arányú az egyes népgazdasági ágazatoknál. A reálisnak tekinthető exportgazdaságosság kimutatása tehát árpolitikánk alapjait, az értékarányos árak kérdését érinti.

Az export ugyanis a szükséges import fedezetét teremti meg, de a legtrikább esetben – csak egyes kompenzációs üzleteknél – mondható meg pontosan, hogy a kivitt termék ellenében mit importálunk. Összes exportunk szempontjából azonban nem közömbös, hogy miként értékesül a hazai élő- és holtmunka-ráfordítás a nemzetközi cserében, sikerült-e komparatív előnyeinket kihasználni.

Az azonban egyértelmű, hogy lényegileg a mezőgazdasági felvásárlási osztályos árainknak kell a népgazdasági értéktételeket tükröznie, s méginkább ösztönöznie a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart exportfeladatainak teljesítésére, s a kivitel szerkezetének javítására. Vizsgálni kell azonban továbbra is a mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalatok, termelési rendszerek, társulások, valamint a külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok közös érdekeltiségeinek alakulását mind az export-, mind az importtevékenységben. E tekintetben a népgazdasági érdekek messzemenő figyelembevételével szükséges az előrelépés. E nélkül nem használhatók ki lényegesen jobban a termelés, illetve a külső piaci értékesítés terén a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportgazdaságosságának javítása terén jelenleg is jelentkező lehetőségek.

Az örmény tejipar¹

Az örmény tejipar szervezeti felépítése némileg eltér a hazaitól. Az Örmény Hús- és Tejipari Minisztérium irányítása alatt 27 nagyüzem működik, amelyek 1 vagy több üzemegységgel rendelkeznek.

Az Örmény SZSZK a gyártott sajt mennyiség alapján előkelő helyen áll a Szovjetunióban az Orosz, Ukrán, Bjelorusz SZSZK után a 4. helyet foglalja el. Ezen belül az első helyet foglalja el az ementáli sajt gyártásában évi 1200 tonna termeléssel. Ugyancsak az elsők között van, és különösen minőségével kiemelkedik a rokfort sajt gyártásában. A kaukázusi sózott sajtot egyedül itt gyártják a Szovjetunióban. Az évi sajttermelés mennyisége mintegy 20 000 tonna. Az 1 főre jutó sajt fogyasztás a Szovjetunióban itt a legmagasabb, eléri az évi 9 kg-ot!

A sajtok az Örmény SZSZK-ban alapvető élelmiszernek számítanak. A sajt akkor jelent meg a Kaukázus völgyében, amikor az örmények. A sajt története követi a nép történetét. A háborúkkal teli évszázadok alatt az elrejtett sajt segítette a lakosságot az ellátásban. Az örmény nép étkezési kultúrájára jellemző, hogy étkezéseknél mint előétel minden esetben szerepel a sajt. Ugyancsak kedvelik a különböző fűszereket, zöltségféléket. Nagyon sok tejterméket, sajtot ízesítenek az általuk kedvelt növényi eredetű adalékanyagokkal.

A köztársaság tejtermelése – figyelembe véve az 1 főre jutó nagy, évi 9%-os sajt fogyasztást, valamint az exportot – a feldolgozás alapanyag igényének mintegy 45%-át fedezi csupán. Ezért tejporth és kartonos vajat a Szovjetunió más köztársaságaiból rendszeresen vásárolnak. A napi fogyasztású termékek (tej, tejföl, matzunjoghurt stb.) alapanyagának egész éven át jelentős hányada, mintegy 30%-a tejporthból visszaállított tej. A kartonos vajat adagolt vaj gyártásához, tejföl készítéséhez használja fel az ipar.

¹ Megjelent a MÉM Nemzetközi Tájékoztató 1978. 4. számában